

KONTU KONTARI

IRATZEDERREN OMENALDIA

2008ko urriaren 13an, larogeita zortzi urte zituela, hil zen Iratzeder idazle eta olerkari donibandarra Belokeko beneditarren komentuan. Bi egun beranduago, hau da, urriaren 15ean, ehorzketa meza egin zioten Beloken, osoki frantsesez. Zazpi Euskal Herrietatik azken agurra ematera joan zirenek ezin izan zuten sinetsi. Euskaldunok XX. mendean ukan dugun olerkari mistiko onena izan zenaren azken mezan, ez zuten bere euskal nortasuna kontuan hartu, eta kolonizatzaileen mintzairaz agurtuz bidali zuten beste mundura. Agurra baino gehiago laidoa izan zela erran genezake, Iratzederri eta Euskal Herri osoari egindako laido gaiztoa, non eta Beloken, euskal kulturaren habia eta babesa izandako Ahurtiko komentu ospetsuan.

Handik hilabetera, hau da, azaroaren erdi aldeko egun batean, Xabier Soubelet lagunak dei egin zidan telefonoz. Donibane Lohizuneko *Begiraleak* elkartean topatutako zerbeit erakutsi nahi zidan. Hurrengo egunean elkartera hurbildu nintzen, eta bertako lehendakari den Soubelet lagunarekin hitz egin nuen. Hara iritsi nintzenerako, Xabier bere bulegoko mahaian eserita zegoen, nire aiduru. Atean jo nuen eta barrura sartzeko eta libre zegoen aulkian esertzeko gonbita egin zidan. Mahai gainean, eskuz edota idazmakinez idatzitako kaier zahar ugari zituen.

Hogeita bost bat, oker ez banago. Agindutako tokian eseri bezain pronto, Xabier kaier horietaz mintzatzen hasi zitzaidan.

- Joseba, lehengoan bulego honetan garbiketa egiten ari nintzela, beti giltzatuta ukan dugun tiradera hau zabaldu nuen. Giltza betidanik galduta izan dugunez gero, bihurkin baten laguntzaz zabaldu behar izan nuen, eta zeuk ikusi zer topatu dudan barruan. –mahai gaineko kaier zaharrak niri erakutsiz– *Begiraleak* elkartean, XX. mendeko erdialdean, antzerki talde bat ukan genuen, Karrika Nagusiko (Ganbeta Karrika) *Gure Etxea* izeneko antzokian antzezlan ainitz jokatu zuena. Kaier hauek dira, gure taldeak jokatu zituen antzezlanak, eta kopiatzaileek gurea ekarri zituzten bezala daude, hau da, eskuz edo idazmakinez idatzirik.

Harriduratik ezin atereaz nintzela, kaiera haiek eskuetan hartu eta azertu nituen. Han baziren Piarres Lartzabalen antzezlan franko, Piarres Lafitterenak, Telesforo Monzonenak, Dominika Soubeletenak,... baina gehien-gehienak hil berriak ziren Iratzederrenak ziren.

- Iratzeder, Lartzabal, Lafitte, Monzon eta beste antzerkigile zenbait gure elkartean ibili ziren laguntzen, –jarraitu zuen Soubeletek– eta beraien antzezlanak guri eskaintzen. Iratzeder gainera, donibandarra zen, eta bere lanetan maisuki agertu zituen garai hartako donibandarren kontuak eta arrangurak.

Nik kaier haiek aztertzen jarraitu nuen. Altxor ttipi bateko perlak iruditzen zitzaizkidan. Orduantxe, ustekabeko galdera egin zidan:

- Joseba, zer eginen dugu kaier hauekin?
- Ongi gorde. –erantzun nion zer gehiago erran ez nekiela.
- Orain arte ongi gordeta izan dira tiradera giltzatu honetan. Baina ezin al dugu gehiago egin? Argitaratu, esate batera-

ko. Gainera, Iratzederrek ongi merezi du bai gure esker ona eta bai Beloken eman ez zioten euskal agurra. Zer iruditzen? –Xabierrek, temati.

Eta horrela, besterik gabe, lanak irakurtzeari eta transkribatzeari ekin genion. Donostiako *Hiria* argitaletzeko buru den Luis Haranburu-Altunarekin hitz egin genuen, gure proiektua aurkeztu genion, eta emandako baietza jaso ondoren, kemen berrituaz, berrekin genion kaier haiek antolatze eta transkribatzeari. Antzezlanen egileen eta kopuruaren arabera bost liburu antolatu genituen: Iratzederrena, Lafitterena, Lartzabalena, Monzonena eta gainerako antzerkigileen kaierak bilduko lituzkeen azkena. Lehena plazaratzen Iratzederrenak behar zuen izan.

Xabier Soubeletek, batzuekin eta besteekin hitz egin ondoren, liburuaren aurkezpen eguna finkatu zuen: 2009ko maiatzaren 9a. Baina ez zen liburu aurkezpen hutsa izan behar, Iratzederren omenaldi ekitaldia baizik.

Eta maiatzaren bederatzia, larunbata, iritsi zen. Omenaldia *Begiraleak* elkarteak Donibane Lohizunen, Dukontenia eraikin ederrean duen egoitzan burutu zen. Arratsaldeko seietan hasi zen elkarteko *Bettiri Betelu* sala zabalean. Izkina batean, hormaren kontra, mahai luze bat ezarria zen. Bertan eseri ginen Soubelet elkarte burua, Ixabel Etxeberria idazle urruñarra eta ni neu. Mahaiaren eskuin aldean, arbel zuri batean itsatsita, Iratzederren argazki handia zegoen *Begiraleak* elkarteko ikurri-na historiko zaharkituaren ondoan. Horren aitzinean zegoen Iñaki Maritxalar musikaria bere gitarrarekin. Eskuin alderago, leihoaren ondoan, Ramiro Azkuek *Begiraleak* elkartearantzat diseinaturiko erredola brodatua zen eta ezker aldean, beste leihoaren ondoan, Lapurdikoa. Aretoaren beste aldean, sarrerako ate inguruan, mahaiari begira ezarririk, kadira ugari ziren eta bertan eserita hogeita hamar bat lagun. Beraien artean aurpegi ezagun ainitz: Jan Battitt Dirazar, Xarritton, Mikel Epaltza, Mixel Mendiburu, Mikel Lartzabal, Luis Haranburu-Altuna...

Xabier Soubeletek biziki sarrera eder eta sentikorra egin zuen, Iratzederren bizitza eta literatur lanak ongi jorratuz. Gero, tiradera giltzatuari topatutako Iratzederren kaierak biltzen dituen liburuaren aurkezpena egin zuen. Nire txanda iritsi zelararik, kaier horiekin gauzatu beharreko bilduma aurkeztu nuen, eta ondoren Iratzederri bihotzez egindako olerkia ozenki irakurri nuen. Hona hemen:

Iratzederri

Iratzeder, Iratzeder,
 Jainko deiaren eramaile,
 euskal aberriaren sustatzaile,
 euskararen ekintzaile.
 Iratze gorrietan sorturiko izarra,
 itsas gesaletan blaitutako donibandarra,
 zu izan zira sua eta garra,
 Lapurdiko gidari suharra.

Gizon ona, euskaldun sutsua,
 euskaltzale handia, abertzale gartsua.
 Hori izan zira gure artean,
 horrela zaitugu orotzaipenean.
 Gurutze sainduari emana,
 euskara zaharrari buru-belarri
 zerbitzari gartsu eta fidel izana.

Joan zira gure artetik,
 jadanik ez dugu zure
 mintza goxoa entzuten.
 Zu gabe Belok ixilik dago
 Euskal Herriarentzat,
 arrotzurik, mutu,
 ez dizute maite zenuen
 mintzairaz agurtu,

ez diote herri zahar honi
errespeturik agertu.
Haatik ez dute
zureganako dugun
amodioa lehortu.

Iratzeder, Iratzeder,
izan zaitez beti gurekin,
maite zenuen
Donibane Lohizuneko uhainetan
Larrun menpeko belar-soro berdeetan,
euskaldunon kantu eta dantzetan,
antzezlan, bertso eta olerkietan.
Zauden tokitik,
Euskal Herri gaineko
izarrez beteriko zeru horretatik,
izan zaitez
euskal arimaren gordari,
herri zahar hau askatasunerantz
daraman bidearen beilari,
Lapurdiko euskara eta
euskaldun guzien betiko zaindari.

Ondoren, eta Iñaki Maritxalarren gitarrak ederki giroturik, Ixabelek eta biok Iratzederren olerki zenbait txandaka errezitateari ekin genion. Entzuleek arreta handiz jarraitu zituzten olerki eder horien nondik norakoak. Horra hor, irakurle horietako lau olerki, zeuk ere Iratzederren luma finaz eta sentimendu sakonaz goza dezazun:

Orro ikaragarria

1936

Euskal-bihotzak irakitan...

Zure bozaren azkartzera,
 Itsasoa, berma!
Amatto baten samurra
 Zait gaur orroama
Bihotza urratzen dautan
Harrabots bat egun hautan
Haizeak han harat baiterama.

Gaur tiroka ari dire
 Herrian elgarri,
Salbai gaixtoenen pare
 Odolez egarri.
Jaunak ez dezake onar,
Minez leherra baitakar,
Anai arteko gudu gaitz hori.

Anai odola herrari
 Eskainiz nasairik,
Euskadi gure amari
 Bularrak beterik,
Haurñoak hurrupatzean
Hilen dire gerruntzean.
Zer aterako da? zer? ... hortarik?

Han orai zenbat gorputz hil!
 Zenbat gauz lazgarri!
Nolaz ahantz, nolaz ohil
 Hainbertze tzarkeri?
Zerk batetara detzazke?
Jauna emozute bake...
Oi, kanoiaren burrunba hori!

Arbasoen deia
Oihana intzirika
Entzun dut mendian...
Auhena airatu da erreka ez erreka,
Ikaraturik joan da ihesi pottoka,
Neronek egin nuen harperat lasterka.
Oihana intzirika
Entzun dut mendian...

Urratu daut bihotza
Oihu samin horrek.
Haitzen erroek edan odolaren botza
Jin zaut harpe hartarat. Oi zer gau beltz latza!
Aitek ikasi dauret beren zorigaitza.
Urratu daut bihotza
Oihu samin horrak...

Aitek zeru lurreri
Zioten nigarrez...
«Zertako ixuri dugu bada, odola ixuri?
Euskaldunak zatitan direlakotz jarri,
Herria ez zaiote orai maitagarri.»
Aitek zeru lurreri
Zioten nigarrez...

Otoi, urrun zakizkit
Intzire sarkorra!
Aiten arimak, nundik jinik ez dakit,
Zirimola batean hor iragan zaizkit...
Ilunbetan bihotza urtzerat doakit.
Otoi, urrun zakizkit
Intzire sarkorra!

Etsitzen nuelarik
Harpean nigarrez,

Bet-betan agertu zait behere hartarik
Argi xuri zirrinta, urrez gorriturik...
Laster haizatu baitu gaua haitzetarik,
Etsitzen nuelarik
Harpean nigarrez.

Gure Euskal-Herria
Ez zaiku, ez, hilen.
Argiak jabaldirik oihan beltz guzia,
Xutik oihu egin dut, atzarriz mendia:
Euskadik izanen du bere iduzkia!
Gure Euskal-Herria
Ez zaiku, ez, hilen!
Uztaritzen, 38-3

Gernika

GERNIKA!
Zure kantu sarkorra
Entzun dut gau huntan:
Aditu izan nuen
Jadanik askotan:
Bozkarioz bihotza
Gainditzen zitzaitan.
Gaur egin dut gogotik
Nigar ilunbetan...
GERNIKA!

GERNIKA!
Ikusten zaitut hilen
herria iduri;
Etxe aurtikitz baizik
ez zare igeri...

Udaberria irriz
dago munduari:
Harri beltzetan lore
guti zait ageri.
GERNIKA!

GERNIKA!
Orai datza ohiko
Kartago bezala,
Paret beltz handi batzu
baizik ez dauzkala.
Jazko Euskaldun-iri
haren gorputz hila
Nigarrik egin gabe
nola ikus, nola?
GERNIKA!

GERNIKA!
Xoratzen iluntzen daut
hitz horrek bihotza.
Mendek jakinen dute
haren zorigaitza...
Numanze ta Kartagoz
ez gaitezke mintza,
Goraki erran gabe
Euskadin, han, datza:
GERNIKA!
38-5-9

Xalbador hil

Urepeleko eskolan hil zaiku hil Xalbador:
 Hain pertsulari sarkorrik ez zen nehun ez nehor.
 Harek ederki zakien, erortzean hil-gogor,
 Azken hatseko pertsua emaiteko nun eror.

Ez dugu azken hitz hori adituko sekulan,
 Nahiz bizitze guzian haren ontzen zahilan.
 Argi ta garbi derrauku, bere azken hil-koplan,
Euskara behar dugula sar-arazi eskolan.

Mattinek erran bezala xuti zaite, Xalbador,
 Euskal-pertsuak Jaunari zeruetan zuk igor:
 Zu bezalako gizonak gutartean ditene sor,
 Ez diezogun gaur eman erdarari guk amor.

Goiko indarraz deneri egin-araz funski lan,
 Euskaldungoa nausituz, irakituz dabilan.
 Xede hau sar-araz euskal-bihotzen zolan:
Euskara behar dugula sar-arazi eskolan.

* * *

Tunkutun kutun takata
 mendirat igan-eta,
 Tunkutun kutun takata
 jo ta jo xalaparta.
 Zer minak lurra du joa:
 egun ai! egun baita
 «Euskal-Herrien mintzoa»
 zenaren ehorzketa.

Tunkutun kutun takata
 hain min den minik ezta.

Tunkutun kutun takata
bihotzen min-zarrazta!
Etxeko jaunak nigarrez,
«Aitare» egin-eta,
Xuti gaur eta boz batez
oihu hau denek bota:

«Egin gaitzazu denak bat,
Jainkoa gure Aita:
Maite gaituzun bezenbat
dezagun elgar maita.
Hil zaikunaren euskal-suz
barnetik denak susta,
Euskal-lurretik altxatuz
behar den euskal-uzta.»

* * *

Tunkutun kutun takata
jo ta jo xalaparta.
Tunkutun kutun takata
euskal-suz denak susta.
Ez gaitzan erdal-mintzairaz
erdarak gu ezeza,
Eskolan, haurrak, euskaraz
mintza gaur eta kanta.

76-11-21

Errezitaldia amaitzean, *Begiraleak* elkarteko lau dantzari gaztek *Agurra* dantzatu zuten Iratzederren argazkiaren aitzi-
nean. Huraxe izan zen nire uste, omenaldiaren momenturik
goxoen. Gero geroakoak. Xabier Soubeletek mikrofonoa eskai-

ni zien bere lekukotasunak kontatu nahi zituen orori. Eta hor ibili ziren, luze kontu-kontari, Xarritton euskaltzaina eta Mikel Epaltza Zokoako apeza dena. Azken hitzak Iratzederren arreba baten ahotik entzun genituen. Nebaren euskalzaletasuna eta erlijiotasuna aipatu zituen, aberria eta erlijioa izan baitziren Iratzederrek bizitzan ukan zituen bi amodio handiak. Aperitifa batez amaitu zen dena.

Buka dezadan kronika hau Xabier Soubeletek esandakoa lerro hauetara ekarriz:

“Jakin, badakigu Iratzederrek omenaldi handiagoak merezi dituela. Euskaltzaindiak eta Donibane Lohizuneko herriko etxeak zerbait antolatu beharko lukete. Anartean, omenalditxo xume eta apal honekin konformatu beharko dugu. Iratzederrek ez zituen handikeriak maite. Apaltasuna zen bere bertuteetako bat. Horregatik badakigu omenalditxo hau bere gustukoa izan dela, bera bezala, Donibane Lohizuneko herri xehetik sortua izan baita.”

*Joseba Aurkenerena Barandiaran
(Urruña)*